

jan labai / tri pesme

PROMETEJ JOŠ UVEK PRIKOVAN O STENU

Rže oseđan konj, nagnut nad leptirom a stasit
Jahač iskoni, ogrnut zvezdanom kožom,
Zbacuje teret olovnih ptica izlivenih
Kroz grlo inkvizicije. I plantje stajaće zvezde u vijugama
Elektronskih mozgova. Peče svemirska prašina, bombardovana
Gama-zracima u rezorima laboratorija. Zvoni
Trijumf u pršljenovima kamenih svetaca umorenih
Sokratovim otrovom od Atene sve do savremenih metropola.

Razapinje se

Beskonačno u vidicima budućih žreca, prirodno
I jednostavno kao Njutnova jabuka pod drvetom istorije,
Kao Kolumbovo jaje na obalama Indije
Do koje nikad nije
Doplovio.

A dole,
Sto je često nad našim glavama a ponekad
Tapka za nama, niču
U savesti krateri, lete komete iznad Kostnjeice gde
Koncil davi toplotu žeravice da nijeđna
Iskra ne proplamsa u blistavom oku na trgu,
Da ne zazvoni u bisernom
Grlu pesme
Na sunčanoj
Obali.

Konj rže nad leptirom:
Leptir je
Mrtav
I sve je toliko potišteno i skrušeno
pod zvezdama,
Da se i saučeće sapliće u grlu
Zapalenom običnim ovozemaljskim anginama,
Kao da želi reći nešto
Vrlo oporo.

NAPEVI KOJI NIKOGA NE SLAVE (4)

Jednom smo krenuli u daleku zemlju bez imena jer
smo i mi bili bez nogu Naše su oči bile samo divlje
razapete plahite u koje su udarali svi vetrovi zemlje
i vremena

Jednom smo krenuli u obećanu zemlju

Posle taj kontinent nazvaše strogim naučnim imenom
No za nas ta zemlja bila je bezvredna I prestali smo
je gledati svojin dalekovidim očima zaronjenim u
vlastito vreme

ŠETNJA KLOVNOVA

(Muzika i pantomima)

U prostoriji se oseća naftalin
koji prosipaju časni dostojanstvenici,
kad pod okriljem sutona
izlaze iz svojih umišljenih okvira
na zidovima budućih galerija,
čiste iznošene kapute,
pantalone s ispalim kolenima
i s mesečevom svećom u ruci
provalče se kroz ključaonice svesti,
popravljaju leptir-mašne,
nameštaju iščašene zglobove
i grnozničavo traže svoja imena
po prašnjavim policama,
u ispražnjenim stolovima,
u crvotočnim lobanjama
po zaboravljenim grobljima.

Dete stoleća
ha-ha-ha pesnicama
razbijaju im naočare
i smeje se kratkoj dalekovidosti
vučje tame.

Starci se sablažnjavaju
i raspaljuju voštana lica.

Gledaoci se od plača smeju.

Izbor iz dvadesetodišnjeg (1956—1976) pesničkog stvaralaštva Florike Štefan, pod naslovom *NA ČASU VELIKOG JEDINSTVA*, ima višestruko značenje. I naslov i odabранe pesme otkrivaju novu, ozbiljnu, malo namrštenu, hrapavu i odlučnu, ali štinski ljudsku i samosvojnu Floriku Štefan. Onu koja je beležila jedinstveno osvajanje i kretanje života, put u život, u svetlost, u stvaranje i sebestvaranje, opisujući svojom životnom putanjom sopstveno samosaznajne i saznanje isveta, na nemilosrdnim briđovima svakodnevne stvarnosti.

Neposredno angažvana reč Florike Štefan držala je u svom unutarnjem vidu najpre ikorene ratarske i pastirske (socijalno determinisane) stvarnosti. U toj surovoj, gruboj svakodnevničici, koja je umela da iscedi svaku nadu, pesnikinja je otkrila najpre svoju angažman za čutljive majke, sestre i žene zavičaja, a potom za sve ostale ljude svoga porekla i svoga doba. Poreklo — to je startna tačka ove poezije. Ali, istovremeno, Florika Štefan pesnički svedoci onu vrstu bekstava iz sopstvenog zavičaja — surovg, siromašnog, iscedenog, ne baš toplog, koji je nemirno i osjetljivo duši zadavao ranu što se povremeno neuimljeno otvara na svim našim životnim stanicama — zavičaja koji je bio majka mučenica, a češće i mačeha, iz kojeg smo morali da odemmo zauvek, da bismo mu se, kao uspomeni na majku, uvek u vraćali.

»Udaljavam se od loka« — glasi jedan istih iz ove knjige u pesmi *Majčin dom*. (Lokve su selo rođenja, selo počela, polazna tačka bekstva, vizija koja opterećuje, ali i razvedrava u isti mah, daleko iza nas ali i u nama, pa, konačno, i edenski vrt povratka). Te lokve su ambivalenca jednog životnog kruga: svako udaljavanje je, na neki drugi način, približavanje. Traganje za identitetom sve više nas враћa početku. Nema, naravno, ničeg mitskog u ovim traganjima pesnikinje. Naprotiv, ona jesu stvarnost, kao inspiracija, i kao vizija, i kao ostvarenje. Pa, psihološki, i kao sećanje i kao želja. Kažemo stvarnost, insistirajući na toj odrednici ponajviše zbog svesne kritičnosti oštrih bridova Florike Štefan. Ne samo zato što svako bekstvo kreće iz loka (talko se ovo ime jedne stvarnosne tačke shvata i kao simbol, socijalni simbol odbijanja da se živi u prethodnom stanju), nego, pre svega, zato što je poezija Florike Štefan celim licem okrenuta stvarnosti. To je, pre svega, stvarnost neželjenog deteta, stvarnost majke — seljanke koja se tmuci pri radnju, na poslu, u svakodnevici, seljanke kojoj život zaklanja svetlosne obzore. To je, potom, stvarnost otkrića provincijskih kultalka, suprotnosti i jedinstva iz perspektive dačkog doba, egzaltacije alkicijaške i afeješke, otkrivanje grada, njegovih socijalnih opreka i moralnih dilema.

Držeći se stvarnosti, Florika Štefan se aktivistički odnosi prema njoj, moralno dosledna, čvrsta i nepokolebljiva u odbrani elementarnih ljudskih prava, slobode i svetlosti. I zato su njene pesme o poreklu (skitačkom, pastirskom, ratarskom) videne očima žene pačenice, koja je poetski akter ovih stihova, izrečene ne samo tomom sudeonika, već i isuđenja, kritičnosti. Treba jasno reći: ova poezija želi da učestvuje, da razgradije i gradi, da prosudjuje i osuđuje. Njeni samoodređenje je biti prisutan, učestvovati, biti s ljudima jedno, uvek biti »na času velikog jedinstva«. Statika čaršijskog reda, beživotnost malograđanskih, mrtvomorskih, sumračnih prostora, večiti bivak na jednom sidru — uvek su u ovom vio-lentnom, glasnom pesniku kritičkih deklaracija izazivali otpor.

Međutim, nije Florika Štefan didaktična ni pragmatična, tako, njene pesme, u ovom odbiru, uvek imaju određenu deklarativnost, stav, program, pogled na svet, ako hoćete. U njenoj nameri da piše poeziju ni slučajno nije prisutna primisao o čistoj poeziji. Pes-

damjan antonijević / na času velikog jedinstva

ma koja je sama sebi cilj izvan vidokruga je ove poetese. To je za nju magla, dim. Florika Štefan želi razgovor sa svetom, sa životom, ljudima, sobom, među ljudima, želi sa-odnos i ostvaruje ga, bilo da razgovara zaljubljeno, osmehnuto, duhovito, osorno, sa žarom saučesništva i sadružništva, ili sa sevom besa u očima. Uvek kritična prema ljudima oko sebe, prema svetu, prema sebi. Poezija stava jeste poezija opredeljenja, a samim tim i kritičkog odnosa prema svetu. Taj kritički odnos čoveka koji je imao iluzije, ideale, mlađičku veru i polet, pa su oni otplovili mutnom rekom jave, često se sreće u ovim stihovima koji žele komunikaciju, žele razgovor s realitetom. Ali, to ne znači da ovde imamo posla s desperaterom koji iskazuje svoju rezignaciju stihova, već sa čovekom jasno i javnog usmerenja, pogleda i stava, koji stoji iza svoje reči čitavim svojim predenim životnim putem, iskustvom, idejama i idealima.

Ali, ne smemo dozvoliti čitaocu da shvati kako je u poeziji Florike Štefan poetsko to što ona iskazuje svoje stavove, opredeljenja, pa čak i sudove i, tu i tam, ostavlja utisak društvene skritike u skici. To bi onda bila publicistika u stihovima, a to s poezijom nema nikakve veze. Želimo ovde da iskopamo dijamantsko zrno pesme (makar i nebruseno, a ono to i nije u ovim stihovima), koje ima svoju vrednost i lepotu nezavisno od berzantskih kurseva na kojima se premeće. Jer, ne čini ivera dijamant dijamantom, niti ga može iskopati, otkriti, otvoriti mu lepotu, objasniti mu značenje. I nama se čini da je, u ovim razgovorima sa svetom, u ovom stojanju u sredini njegove svakodnevnice, Florika Štefan uvek izražavala, jednostavnim rečima, slikama, potrebu da se svet spozna iznutra, da bi se mogao menjati, a to je ovde ono pravo zrno poezije: govoriti celovitošću i jedinstvom pesme, u njenom neponovljivošću, svoj pristanak da se živi, učeštuje, boravi na svetlosti, u danu, svoj ljudski angažman prodora i prkosha. A svet je za poeziju, humanitet. Pesma je pledoja za humanitet. Ali, ne treba shvatiti da su pesnikinji potrebne velike reči, opšta mesta i »univerzalna tematika« da uspostavi dijalog sa svetom na svakodnevnoj pozornici jave koja tako naglo menja scenarij. Nikako velike reči: tu je tek jedno skojevsko životno iskustvo, tu je sasvim pojedinačan hod po mukama ka svetlosti, uz potpuno osećanje sopstvenih koordinata u vremenu i prostoru, uz osećanje prisustva i pripadnosti — idealima, generacijama, novoj stvarnosti, bez gubljenja ravnoteže. Krupnih reči i »univerzalnih« zahvata i simbola — nema. Relacije — stvarne i prenesene — imaju usmerenje, imaju svoj koordinatni sistem koji se lako može otkriti; problem dekodiranja se uopšte ne postavlja, a putevi se dobro znaju: odlazak, susret s javom, stojanje pod naletima stvarnosti, uprkos, otkrivanje toplih mesta u duši (to su ovde uvek otkrića koja ozaruju), predvečernja seta, povratak zavičaju u evokaciji (još jedna tačka koja će nas osvetliti iznutra), predosećanje rastanika, sâm rastanak. U svemu tome pesnikinja Florika Štefan ima jako osećanje prisustva, učešća, ali i senzibiliteta. I tek u kontekstu ove poslednje odrednice možemo govoriti o patetici u njenoj poeziji, imajući na umu pesme iz ovog odbira, gde se nalazi Florika Štefan pesnik konkretne pesme, pesnik objekcija, pesnik, ponavljamo, ozbiljnog, reskog glasa.

Ali, šta znači biti pesnik konkretne poezije? Šta je to konkretna pesme? Nije li to pesma isušena od vlage (iz očiju), pesma sa žilicama smisla, koje se ne vezuju za liriziranjem, za nebitne i irrelevantne subjektivne transformacije privatne ličnosti, pesma koja nije obuzeta građanskim habitu-

som pesnikovim (u sentimentalnom trepetu svake vrste, u štimunzima ovakvim ili onakvim, u nagoti, u mrekoti i blagosti, u topototu). Da to slučajno nije pesma jesenjinovskog ruralnog ili kafkijanskog grča i lorkinske mediteranske čulnosti, vatre, svetlosti i tragike (kako li Florika Štefan uspeala da prebrodi, bez voska u usima, ovu Scilu i Hariđbu svoje pesničke generacije?). Da to nije pesma koja, bez nametanja sopstvenog sentimenta koji kvari žestoko, nagnjko piće jave, hvata prodrone rezonance realiteta zahtevajući i pesmu kao realitet pun čovekove sudbine i smisla? Da to nije dijalektički konkretni totalitet lepote, istine, objektivnog kretanja, čovekove egzistencijalne situacije, njegovog mesta i sudbine u društvu, svetu, kosmosu? I kako uspeva da napiše talkve ili slične pesme (ne govorimo sada o vrednostima) Florika Štefan, pesnik sentimenta i lirske štimunje? Kako? Na to pitanje ne bismo znali da odgovorimo. Tek, pesnikinja knjige *Glasovi i sudbine*, možda svoje, u ovom smislu, najbolje knjige — ima konkretnih, »objektivnih« pesama. U svima njima je prikazan duhovni istorijat jedne individualne anabaze, ali i generacijsko osvajanje svetlosnih prostora. U njima je ostvareno jedinstvo sa svetom, poreklom, zavičajem, zajednicom, ljudima. Svest o tom kretanju, prisustvu, učešću, zajedništvu i jedinstvu — to su univerziteti Florike Štefan. U suštini, izuzimajući dimenzije, to su univerziteti one vrste kakve su osnivali Maksim Gorki i Džek London, svaki na svoj neponovljiv način. Radi se, čini nam se, o jednom svojevrsnom osećanju stvarnosti. Ali ne, ne nikako o osećanju! Biti u stvarnosti, zagnjuren, ogrezao, s ljudima, u njima, učestvovati, činiti, delati. To je pesnik akcije i jedinstva sa svetom, pesnik socijalnog kretanja i integritete, pesnik modernih odisejaja samosaznajnja sebe kroz kolektivna kretanja. U slučaju Florike Štefan, u ovim pesmama, radi se upravo o tom samosaznanju. Stvoriti sebe kroz ljude — to je njen iskustvo, pa i iskustvo ovog životnog kruga.

NA ČASU VELIKOG JEDINSTVA može se uzeti i kao svojevrsni životopis, rečkli bismo, čak, karaktrišićan za jednu generaciju, jedno doba, ako pratimo životni postor kroz koji je prolazio subjekt ovih pesama. Prostor seoske kluće (šora, njive) kao prostor detinjstva prostor provincijskog grada — gde se prvi put prisustvovao »času velikog jedinstva« — kao prostor devota, selo obnove i izgradnje: aktivistički prostor otkrivanja i osamostavljanja ličnosti, prostori grada kao mesta za ljubav, ali i mesta gde se koncentrišu društveni problemi i, ponovo, u evokaciji, zavičajni prostor i vreme, uz predosećanje neprisustvovanja. Svi ti prostori, u kontinuitetu, ulivaju se jedan u drugi, ostvarujući se u klimaku pesmama o odlasku, smrti.

Treba, na kraju, reći da ovom odbiru daju posebnu, višu vrednost pesme o smrti; a smrt je u poeziji Florike Štefan poziv da se još strasnije živi. Smrt koja melanololično boji i ovu knjigu Florike Štefan, kao lajtmotiv njenе poezije uopšte, takođe se uliva u maticu života van pojedinačne sudbine, u život kao reku (u koju se dva put ne može ući), u prirodu kao panteos, gde su sva vremena i ljudske sudbine izjednačile i gde se uvek očekuje plođenje i rađanje, kao u četvorostitu PANONSKA, iz poslednje njenе knjige SATNICA:

Evo, biću skoro humka, pradedovski mirna,
pod suncem, u svanuću ptičjeg glasa.
Bruji mrtva kost. Ne miriše tamjan, smirna.
Daleko od mene hlebno žito klasa.

bojan bem

oto tolmai

šta biva sa žirafom
ako joj mrlje
potame više i od senke smrti
otežaju više i od senke smrti
— to su upravo mrlje na gorućem vratu
nebeskih vrata
(komična kula kao svaka vavilonska)
o kojima sanjah impresionisti
i fovisti (srečni ljudi)
hvatajući ih konturom kao vodu dlanom
čak je i delakroa već jedne nedelje februara
pisao u svom marokanskom dnevniku

bele mrlje na tamnim
lep beli konj među
narandžama

bojan bem

ovaj naivni istoričar umetnosti
sezan stripa i firmi
ostavlja mrlje kao pomorandže
po belim životinjama
skida mrlje kao pomorandže
s belih životinja
crne pomorandže
olovno voće teže i od senke smrti

i šta biva sa žirafom
šta sa dogom golubom
stušte se u nebo

apsolutno beli
stušte se s neba
s apsolutnim mrljama

kao da jedeš hlepčić ucrtan u
belo brašno

još je gips
labud na vodi
ali već jeca u sreći
leda
među pastelima migolji se
krvavo crvena kreda

Prevela Judita Šalgo